

«8D02204 – Исламтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған Орынбеков Нұрлан Аманғазыұлының «Экстремизм мен терроризмнің алдын алудағы діни білімнің ролі: қазақстандық тәжірибе» тақырыбындағы диссертация жұмысына ресми рецензенттің

СЫН-ПІКІРІ

р/н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі	Ресми рецензенттің ұстанымы
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі); 2) Диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауы); 3) Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету)	Диссертация жұмысының тақырыбы еліміздегі ғылымның даму басымдықтарының ішінен – 7. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулерге және арнайы мамандандырылған бағыттардың ішінен – 7.2 Гуманитарлық ғылымдар саласындағы іргелі, қолданбалы, пәнаралық зерттеулер: 7.2.6 Қоғамды жаңғырту жағдайындағы тарих пен мәдениеттің, әдебиет пен тілдің, дәстүр мен құндылықтардың ортақтығы бабына сәйкес келеді. «8D02204 – Исламтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін мемлекет бюджетінен қаржыландырылған докторантура аясында әзірленген диссертация жұмысы. Диссертация нақты мемлекеттік бағдарлама аясында орындалмаған. Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен еліміздегі ғылым дамуының 7. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулер басымдығына сай келеді.

2.	Ғылымға маңыздылығы	<u>Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған</u>	Зерттеу жұмысын Қазақстандағы экстремизм мен терроризмнің алдын алудағы діни білім беру мәселелеріне теориялық талдау жасалған және дінтанулық сараптама берілген жалпы гуманитарлық ғылымға қосатын үлесі жоғары деп бағалауға болады. Зерттеудің жоспары, жүйесі, мазмұны, ғылыми деңгейі мен теориялық тұжырымдары диссертацияның маңыздылығын толық негіздейді.
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған	Қорғауға ұсынылған диссертация жұмысының қолжазбасынан автордың жазу деңгейінің жоғарылығы мен өзіндік баяндау стилі, яғни қолтаңбасы анық байқалады. Сөз саптауы, толғамдары, түйін-тұжырымдарындағы өзіндік сипаты мен жалғастығы бұған дәлел бола алады. Ал ғылыми стилі ізденушінің маманданған саласындағы категориялық аппарат пен негізгі ұғым-түсініктерді жақсы меңгергенін, сындарлы ой қорыта алатындығынан хабар береді. Зерттеу тақырыбы бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері мен зерттеулерін саралап, талдау жасап, зерттеу нысаны аясында ой елегінен өткізіп, қисынды тұжырымдарға дәйек етіп, оларды дәлелдей алуы осыны көрсетеді.
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген; 2) жартылай негізделген; 3) негізделмеген.	Диссертация тақырыбының өзектілігі жеткілікті негізделген. Қазақстандағы діни экстремизм мен терроризм құбылыстарының алдын алудағы діни білімді жетілдіру үшін автор діндер аралық қатынастар саласындағы еліміздегі саликалы мемлекеттік саясаттың негізі дін жағдайымен көрсетеді: Біріншісі – либералдық заңнамалар, екіншісі - барлық діни нанымдарға төзімділікпен қарау, үшіншісі – плюрализм, яғни діни пікірлердің, діни көзқарастың алуандығы. Өзара төзімділік, шыдамдылық, принципі дегеніміз басқалардың діни сеніміне қаншалықты төзімділікпен қарау ғана емес, сонымен бірге соншалықты деңгейде құрметпен де қарау, бөтен дінділерді шеттетпеу дегенді білдіреді. Бұл зайырлы мемлекет азаматын қалыптастыру ісінде аса өзекті деп есептейді.

	4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды: 1) айқындайды; 2) жартылай айқындайды; 3) айқындамайды.	Диссертация мазмұны тақырыбын толық ашқан. Бірінші тарауда экстремизм мен терроризмнің діндегі көріністерінің негізгі ерекшеліктері анықталып, заманауи әлемдегі діни экстремизм мен терроризмнің пайда болу себептері мен формалары талданады, Діни экстремизм мен терроризмнің қазақстандық қоғамда орын алу мүмкіндіктері мен тенденциялары көрсетіледі. Екінші тарау экстремизм мен терроризмнің алдын алу жолы ретіндегі діни білімнің рөлі әлемдік тәжірибе мысалында қарастырылады, Қазақстандағы діни білім беру мәселелеріне қатысты қазіргі медреселердегі білім беру ерекшеліктеріне, қазіргі орта білім беру жүйесіндегі дінтанулық білім талқыланады. Автор бұл тарауда діни экстремизм мен терроризмді шектеудегі ислами білім берудің зайырлы формаларының тиімділігі және даму перспективаларына баға береді.
	4.3 Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: 1) сәйкес келеді; 2) жартылай сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді.	Диссертация жұмысының мақсаты мен міндеттері зерттеу тақырыбына сай келеді. Қазақстандағы діни білім берудің қазіргі жағдайы және даму перспективаларын ғылыми тұрғыда кешенді зерттеу мақсатымен ізденуші өзіне алты міндет қойған және осы міндеттерді жүйелі түрде орындап, әр тараудың бөлімшелерінде ғылыми қорытындылар мен тұжырымдар жасау арқылы беріп отырған.
	4.4 Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылысы логикалық байланысқан: 1) толық байланысқан; 2) жартылай байланысқан; 3) байланыс жоқ.	Диссертациялық жұмыс екі тараудан, алты бөлімшеден тұрады. Бірінші тарауда Діни экстремизм мен терроризмнің мәні, пайда болуы мен заманауи мәселелері қарастырылады. Екінші тарауда Экстремизм мен терроризмді шектеудегі діни білімнің әлеуетіне теориялық талдау жасалған және сараптама берілген. Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылысында логикалық байланыс толық сақталған.
	4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған: 1) сыни талдау бар;	Ізденуші ұсынған ғылыми жаңалықтар жеткілікті дәйектеліп, оған дейінгі ғылыми шешімдермен салыстырмалы түрде талданып, өзіндік ғылыми бағыт, өзіндік көзқарас нақтыланып көрсетілген. Жалпы дінтану ғылымына қатысты шетелдік және жергілікті ғалымдардың көзқарастарын салыстырумен ғана

		2) талдау жартылай жүргізілген; 3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген.	шектелмей, олардың тұжырымдарына сыни талдау жасай біледі. Мысалы терроризмнің атрибуттарына байланысты, экстремизмнің типологияларына катысты сыни тұжырымдар береді.
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидағар жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75 % жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25 % кем жаңа болып табылады). 5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75 % жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25 % кем жаңа болып табылады). 5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75 % жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25 % кем жаңа болып табылады).	Диссертацияны Қазақстандағы діни білімнің экстремизм мен терроризмнің алдын алудағы орнына катысты бұрын зерттелмеген ғылыми жұмыс деп бағалауға толық негіз бар. Себебі бұл саланың өзі еліміз тәуелсіздік алуымен байланысты пайда болып, дамыды. Жұмыста осы саланың негізгі мәселелері жалпы мемлекеттік бағдарламалар мен құжаттар, сонымен қоса, діни білімге катысты зерттеулер жан-жақты талданған. Діни білім берудің теориялық және әдіснамалық негіздеріне, шетелдік тәжірибеге шолу жасау арқылы ізденуші Қазақстандық діни білімінің негізгі мәселелерін алға қояды. Бұл мәселелерді шетелдік тәжірибелермен салыстыру арқылы өзіндік шешу жолдарын ұсынады. Жұмыстың ғылыми нәтижелері мен қорытындылары жартылай жаңа болып табылады. Ізденуші бірнеше экстремизм мен терроризмнің себептері мен анықтамаларына катысты тұжырымдарды осыған дейінгі зерттеушілердің ойларын жинақтап жасағандықтан жартылай жаңа болып табылады. Бірақ, диссертацияда берілген Қазақстан қоғамында діни білімді дінтанулық біліммен ұштастыру және дәстүрлі исламды оқытудың жаңа формаларына катысты ұсыныстар толық жаңа деп бағалауға болады. Диссертация жұмысының тақырыбы әлеуметтік-гуманитарлық ғылым бағытында орындалған. Техникалық, технологиялық, экономикалық салаларға тікелей катысы жоқ, сондықтан толық жаңа деп есептеуге болады. Ізденушінің ғылыми нәтижелері мен қорытындыларында еліміздегі дін саласындағы уәкілетті орган қызметкерлеріне діни саланы реттеу барысында ақпараттық, нұсқаулық материалдар ретінде қолданылуына жарамды. Диссертацияның мазмұнындағы теориялық негіздер

			дінтануға қатысты әртүрлі зерттеулерде ғылыми білім ресурсы ретінде қажеттігі жұмыстың қолданбалы маңызын дәлелдейді.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген/негізделмеген (qualitive research және өнертану және гуманитарлық бағыттары бойынша)	Диссертация жұмысының әр тарауының аяғында қомақты қорытындылар жасалған және тараушалардың бөлімдерінің соңында да талдаулар негізінде ғылыми тұжырымдар берілген. Барлық қорытындылардың ғылыми дәлелдері жеткілікті негізделген.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі қағидаттар	Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет: 7.1 Қағидат дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді. 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ. 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ. 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ.	7.1 Негізгі қағидаттар толық дәлелденген. Ізденіс ауқымында автор тарапынан 6 қағидат айқындалған және олар зерттеудің нәтижесімен бірлікте тұтасқан. 7.2 Әр қағидат тривиалды емес саналады. Автор қағидаттарды ерекше тәсілмен, жан-жақты қырынан қалыптастырған. 7.3 Мейлінше жаңа. Автордың тақырыпқа қатысты ұсынған барлық қағидаттары бұрын ғылымда айтылмаған мәселелерге арналған. Сондықтан да жұмыс нәтижелері жаңалығымен ерекшеленеді. Қазақстанның дін саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асырудағы діни білімнің тиімділігі және даму перспективаларына берілген тұжырымдарды ерекше атап өтуге болады. 7.4 Қолдану деңгейі кең. Диссертацияның ғылыми нәтижелерін әлеуметтік-гуманитарлық ғылым саласында, дін саласындағы уәкілетті орган қызметкерлеріне діни саланы реттеу барысында ақпараттық, нұсқаулық материалдар ретінде қолданылады. Диссертацияның мазмұнындағы теориялық негіздер, дінтану және исламтану саласында студенттердің, магистранттардың, докторанттардың әртүрлі діндерді зерттеуге қатысты фундаменталды білімін кеңейту мақсатында лекциялық курстарға теориялық материалдар ретінде қолдануға болады. 7.5 Диссертацияның негізгі ғылыми нәтижелері мен қорытындылары отандық және шетелдік басылымдарда, халықаралық ғылыми-теориялық және тәжірибелік конференцияларда 7 ғылыми мақала жарияланған. Оның ішінде

			Скопус (Scopus) мәліметтер базасында «Terrorism as a Unity of Destructive Ideology and its influence on Theology» (Pharos Journal of Theology ISSN 2414-3324 online Volume 104, Issue 5 - (2023) p. 1-11) 1 мақала, шетелдік, халықаралық конференция жинағында 1 мақала, отандық республикалық, халықаралық конференцияларда 2 мақала, ҚР Ғылым және Жоғары білім министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті (БҒСБК) ұсынған тізімге енетін журналдарда 3 мақала жарияланды. Жарияланған мақалалар жүргізілген жұмыстың мазмұнына толық сай келеді.
8.	Дәйектілік принципі. Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	8.1 Әдістеменің таңдауы – негізделген немесе әдіснама нақты жазылған: 1) ия; 2) жоқ.	Жұмыста қолданылған әдіснама нақты, дәлелді. Ізденуші зерттеудің теориялық негізін дінтануда қолданыс тауып жүрген дәстүрлі әдіснамалық негіздерді қолданған. Тақырыпты ашуға бағытталған тарихилық пен логикалықтың бірлігі, салыстырмалы сараптау әдістері де қолданылған, Диссертациядағы сандық зерттеуде гуғл формасы арқылы мәліметтер жинақтау, сауалнама нәтижесін статистикалық өңдеу және сапалық зерттеуде бақылау, жеке және топпен әңгімелесу әдістері қолданылған. Осы жеке әңгімелесуде 3 ғалыммен шектелмей тағы да бірнеше ғалымдардың көзқарастарын салыстырса, жұмыста тағы да ғылыми тұжырымдардың қосылуы мүмкін бе деген ой айтуға болады.
		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) ия; 2) жоқ.	Иә. Диссертация жұмысының нәтижелерінің компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелері пайдаланылған. Бұл жұмыс барысында: сауалнамаларды өңдеуде, топтамалар жасауда анық көрініп тұр.
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған	Диссертацияның теориялық қорытындылары, ғылыми тұжырымдары анықталған өзара байланысты және теориялық тұрғыда дәлелденген. Респонденттермен жүргізілген

		(педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденді): 1) ия; 2) жоқ.	сауалнамаларға теориялық тұжырымдар жоғары деңгейде жасалған.
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған	Диссертацияда шетелдік және отандық авторлардың еңбектері кеңінен қолданылған. Жалпы жұмыста айтылған әр мәселе бойынша авторларға сілтеме берілген және де олардың барлығы мазмұндарына сәйкес нақтыланған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз	Жұмыста 240 ғылыми әдебиетке сілтеме жасалған. Барлық еңбек тақырыпта көтерілген мәселелерге арналған. Ізденуші тақырыптың зерттелу деңгейін әр сала бойынша толық негіздеген.
9.	Практикалық құндылық принципі	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар: 1) ия; 2) жоқ.	Диссертацияның теориялық маңызын қазіргі кезеңіндегі діни білім берудің негізгі мәселелерін көтеру және олардың инновациялық формаларын іздестіруде деп бағалауға болады. Жұмыста берілген қоғам мүшелерінің діни көзқарастарының, саяси түсініктерінің радикалдануына әсер ететін діни сауаттылық, психологиялық, әлеуметтік қажеттіліктер тағы да басқа факторлық жүйелер, діни экстремизм құбылыстарына қарсы күресті күшейту мақсатында дамыту керек. Діни және дінтанулық білімді дамытудың ұстанымдары мен бағыттары туралы теориялық тұжырымдар жалпы гуманитарлық ғылым үшін маңызды.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жоқ.	Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді мемлекеттің дін саласындағы саясатын жүзеге асыруда діни және дінтанулық білім беру бағдарламаларын құруда басшылыққа алуға болады. Сонымен қоса, орта және арнайы діни білім беру мекемелерінде, жоғары оқу орындарындағы дінтанулық білім беруде пәннің мақсаты, мазмұны және оны жүзеге асыру жолдарында қолдануға болады.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады?	Диссертацияда берілген практикалық ұсыныстар жартылай жаңа. Ізденуші жұмыс жазу барысында шетелдік және

		1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75 % жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25 % кем жаңа болып табылады).	жергілікті авторлардың тұжырымдарын салыстыру арқылы кейбір авторлардың көзқарастарын қабылдап, өзіне дейін осы тақырыпқа қатысты айтылған ойларды кеңейту арқылы тұжырымдар берген.
10.	Жазу және рәсімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Диссертацияның академиялық жазу сапасы талапқа сай, жоғары бағалауға болады. Ғылыми тіл жоғары деңгейде қолданылған, дәлелді ой-тұжырымдар жұмыстың жоғары деңгейде жазылғанын, техникалық рәсімделуінің толықтығын, ғылыми жұмыстарға қойылатын талаптарға сәйкес келетіндігін де дәлелдейді.

8D02204 – Исламтану мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған Орынбеков Нұрлан Аманғазыұлының «Экстремизм мен терроризмнің алдын алудағы діни білімнің рөлі: қазақстандық тәжірибе» атты диссертация жұмысы өзекті тақырыбы, айқын мақсат-міндеттері, толымды ғылыми жанаалығы, маңызды теориялық іргетасы, дәйекті зерттеу нәтижелерімен ғылыми жұмыс талаптарына сай келеді. Осыны негізге ала отырып, Орынбеков Нұрлан Аманғазыұлы 8D02204 – Исламтану мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға әбден лайықты деп санаймын.

Ресми рецензент:

ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті Философия, саясаттану және дінтану институты,
Дінтану орталығының бас ғылыми қызметкері,
филос. ғ.д., профессор,

Б. М. Сатершинов Б. М. Сатершинов

